

[ARTYKUŁ RECENZOWANY]

Wiejskie organizacje pozarządowe w Polsce w czasie pandemii COVID-19

Polish rural non-governmental organizations during the COVID-19 pandemic

DOI: 10.26368/17332265-58-2-2022-2

WOJCIECH KNIĘĆ

Katedra Ekologii Społecznej, Instytut Socjologii, Uniwersytet
Mikołaja Kopernika w Toruniu
kniec@umk.pl

TOMASZ MARCYSIAK

Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu
tomasz.marcysiak@wsb.bydgoszcz.pl

ELWIRA PISZCZEK

Katedra Ekologii Społecznej, Instytut Socjologii,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
elwirapi@umk.pl

SŁOWA KLUCZOWE

organizacje wiejskie,
aktywność oddolna,
pandemia COVID-19

KEYWORDS

rural organizations,
grassroots activities,
COVID-19 pandemic

ABSTRAKT

W niniejszym artykule opisano zakres i skalę wpływu pandemii COVID-19 na działalność oraz wybrane cechy strukturalne organizacji społecznych działających na terenach wiejskich w Polsce. Podłożem analitycznym opracowania są badania zrealizowane w 2021 roku na próbie trzystu trzydziestu trzech wiejskich organizacji pozarządowych. Odnotowano negatywny i pozytywny wpływ pandemii na działalność wiejskich organizacji pozarządowych. Do zjawisk negatywnych należy zaliczyć znaczne wyhamowanie dotychczasowych zadań, porzucenie realizacji projektów, odpływ wolontariuszy oraz aktywnych członków. Oddolnie organizowana aktywność wiejskiego trzeciego sektora w czasie pandemii przyniosła również zauważalne zjawiska pozytywne: poszerzenie pola aktywności organizacji o nowe wymiary, rozbudowę sieci współpracy wiejskich organizacji, a także istotny wzrost aprecjacji aktywności obywatelskiej jako skutek szybkości i elastyczności działań samopomocowych.

ABSTRACT

This article describes the scope and scale of the impact of the COVID-19 pandemic on the activities and selected structural features of social organizations operating in rural areas in Poland. The analytical background of the study is a research conducted in 2021 on a sample of three hundred and thirty-three rural non-governmental organizations. There has been noted a negative and positive impact of the pandemic on the activities of rural non-governmental organizations. The negative phenomena include a significant slowdown in the carrying out current tasks, abandonment of project implementation, as well as the outflow of volunteers and active members. The grassroots activities of the rural third sector during the pandemic have also resulted in noticeable positive phenomena: widening of the field of organizations' activity to new dimensions, expanding the cooperation network of rural organizations, and a significant increase in the appreciation for civic activity due to fast and flexible delivery of self-help actions.

Pandemia COVID-19 stała się dla całego świata jednym z najbardziej dramatycznych doświadczeń społecznych ostatnich dekad. Skala podjętych działań

mających na celu jej opanowanie i zdławienie sprawiła, że w wielu dziedzinach życia doszło do poważnych zmian (także zaburzeń) struktur i procesów, które od lat uznawane były za fragment ugruntowanego *status quo*. Szczególnie mocno dotknęło to wymiaru społecznego, wewnątrz którego obserwowane były poważne przemiany w stylu życia wszystkich kategorii i kręgów społecznych, *notabene* utrwalone jako zaktualizowane normy postępowania (na przykład podniesienie poziomu higieny w procedurach administracyjnych i w wymiarze osobistym). Arkadiusz Karwacki (2022) w studium opartym na analizie ponad czterystu pięćdziesięciu pamiętników doby pandemii pokazał między innymi zupełnie nowe, postpandemiczne sposoby realizacji tradycyjnych przyzwyczajęń Polaków. Te same pamiętniki były przedmiotem analizy przeprowadzonej przez badaczy z Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk. Wyniki badań ujawniły głębokie zmiany w relacjach społecznych, w tym pojawienie się nowych napięć, nasilenie się uprzedzeń wobec obcych czy przewartościowanie relacji we wspólnotach lokalnych (Połuszny i in. 2020). Co jednak najbardziej interesujące z perspektywy niniejszych rozważań, pandemia wywołała szerokie przeobrażenia systemu instytucjonalnego społeczeństwa. Po pierwsze (i co najbardziej oczywiste), dotyczyło to organizacji tworzących system administracyjny państwa, a więc służby zdrowia, urzędów czy szkół (Helak, Żakowiecki 2020). Po drugie, pandemia spowodowała (czasem bolesne) przemiany struktury, metod działania oraz kierunków rozwoju przedsiębiorstw. Po trzecie, znaczne zmiany związane z pandemią wystąpiły również w trzecim sektorze, a są one - co pokazują opublikowane wyniki badań - bardzo poważne (Jones 2021; Chapman 2020; GUS 2020; Klon/Jawor 2021).

Celem niniejszego artykułu jest opisanie zakresu i skali wpływu pandemii COVID-19 na działalność oraz wybrane cechy strukturalne trzeciego sektora na terenach wiejskich w Polsce. Podłożem analitycznym tekstu są badania zrealizowane w 2021 roku na próbie trzystu trzydziestu trzech wiejskich organizacji pozarządowych przez zespół socjologów wsi z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Wyższej Szkoły Bankowej w Toruniu.

Trzeci sektor na obszarach wiejskich Polski

Struktura i dynamika wiejskiego trzeciego sektora w Polsce od lat są przedmiotem wielu badań i analiz. Wynika to przynajmniej z kilku powodów.

Po pierwsze, wiejskie organizacje pozarządowe stanowią od niemal stu lat bardzo istotny element wspólnot lokalnych, między innymi ze względu na przenikanie się sektora samorządowego i pozarządowego. Przedstawiciele lokalnych elit politycznych równolegle funkcjonują w organizacjach społecznych jako ich liderzy, co zresztą ma swoje dobre i złe strony. Dobre, ponieważ to lokalni działacze społeczni obejmują ważne stanowiska polityczne, co

przekłada się (przynajmniej teoretycznie) na podniesienie jakości rządzenia, jest zaś w praktyce oznaką realizacji idei demokracji u korzeni. Złe, gdyż powoduje blokadę kanałów awansu społecznego młodych działaczy społecznych, właściwie zniechęcając ich do angażowania się w sprawy społeczne, a także cementuje układy lokalne w dysfunkcyjne struktury klientelistyczne czy towarzyskie i rodzinne zamknięte klany (Goszczyński, Kamiński, Kniec 2013).

Po drugie, zainteresowanie badaczy problematyką organizowania się mieszkańców wsi w zrzeszenia obywatelskie wywodzi się ze skupienia się nauk społecznych na fenomenie zorganizowanego społeczeństwa w ogóle, którego jednym z najwcześniej zbadanych przejawów były dziewiętnasto- i dwudziestowieczne spółdzielnie rolnicze oraz wiejskie kasy zapomogowe. Polska socjologia bardzo wcześnie zainteresowała się również innymi formami organizacji społeczeństwa wiejskiego, w tym międzywojennymi zrzeszeniami młodzieży wiejskiej (Chałasiński 1938).

Po trzecie, wiejski trzeci sektor od dekad był uformowany i zdominowany przez dwa typy organizacji: koła gospodyń wiejskich i ochotnicze straże pożarne. Stanowiły one przez lata - i nadal stanowią - najważniejszy, a przy tym niesłychanie specyficzny element organizujący życie społeczne polskiej wsi. Zauważalny jest jednak w ostatnich latach z jednej strony wzrost aktywności kół gospodyń wiejskich, spowodowany głównie możliwością ubiegania się o dotacje rządowe na działalność statutową, z drugiej zaś - pogłębiające się problemy w naborze nowych członków w szeregi ochotniczych straży pożarnych, wynikające między innymi ze zmiany priorytetów młodzieży wiejskiej, z aspiracji edukacyjnych czy wyboru innych form spędzania czasu wolnego (Marcysiak 2021).

Trzeci sektor na obszarach wiejskich od ponad dwóch dekad wyraźnie się rozwija. Z danych Głównego Urzędu Statystycznego wynika, że w 2020 roku działało w Polsce 95,2 tysiąca rejestrowych organizacji *non profit* (GUS 2021), a co czwarta organizacja pozarządowa w Polsce miała siedzibę na wsi (Arczewska i in. 2020). Jeśli jednak się uwzględni, że wiele organizacji funkcjonowało w sposób niesformalizowany, to liczba ta może się okazać znacznie wyższa. Przykładowo z danych Krajowego Rejestru Sądowego wynika, że od marca 2021 roku do czerwca 2022 roku zarejestrowano kolejne 53 ochotnicze straże pożarne i obecnie ich liczba wynosi 16 443, podczas gdy rok wcześniej było ich 16 390¹. Dotyczy to także zlokalizowanych na wsi klubów sportowych i kół gospodyń wiejskich (Arczewska i in. 2020), a także kół łowieckich i organizacji przykościelnych (parafialnych), których według szacunków Głównego Urzędu

¹ Dane według wpisów do Krajowego Rejestru Sądowego z 30 marca 2021 roku i z 24 czerwca 2022 roku.

Statystycznego jest średnio cztery do pięciu w każdej z około 6 tysięcy parafii wiejskich, a ich aktywność niemal w każdym wypadku wykracza poza wsparcie dla kultu religijnego (Sadłoń 2019; GUS 2014). W przeszłości badania Głównego Urzędu Statystycznego ujawniały także skalę nieaktywnych organizacji, czyli tych, które nie prowadziły działalności statutowej. Na przykład w 2008 roku dotyczyło to aż jednej czwartej spośród wszystkich zarejestrowanych organizacji, co dawało 71 tysięcy aktywnie działających fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych spośród ponad 90 tysięcy zarejestrowanych podmiotów (GUS 2010). Według ostatniego raportu opublikowanego przez Stowarzyszenie Klon/Jawor około 26 procent spośród 138 tysięcy wszystkich organizacji w Polsce jest zarejestrowana w gminach wiejskich (Charycka, Gumkowska, Bednarek 2022). Wskaźnik ten nie zmieniał się istotnie do około 2012 roku. O dynamice rozwoju trzeciego sektora może także świadczyć fakt, że w ciągu kolejnej dekady liczba rejestrowych stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych wzrosła aż o 10 procent (GUS 2019), choć należy zauważyć, że wciąż wiejskich organizacji i stowarzyszeń jest mniej niż podmiotów z większych ośrodków miejskich, ale znacznie więcej niż w małych miastach. Dynamika ta z oczywistych względów interesowała i wciąż frapuje badaczy, którzy wyjaśniają jej natężenie między innymi formalizacją wielu od dawna działających grup nieformalnych. Podsumowując, należy dodać, że organizacje wiejskie w relacji do miejskich cechują: mniejsza liczba członków, znacznie mniejsze budżety, a także wyższy poziom zależności od środków finansowych oferowanych przez lokalne samorządy (Charycka, Gumkowska 2021a). Z drugiej strony organizacje wiejskie częściej niż miejskie deklarują dobrą jakość współpracy z samorządem lokalnym, a intensywność tych relacji jest również wyższa.

Po czwarte, trzeci sektor od dekad jest platformą emancypacji kobiet wiejskich w kierunku ich pełniejszego udziału w życiu politycznym i kulturalnym wsi. Monika Kwiecińska-Zdrenka (2010) w studium *Prawa podstawowe kobiet wiejskich w Polsce: odcienie marginalizacji* pokazała, jak angażowanie się kobiet wiejskich w działania obywatelskie buduje ich pozycję wewnątrz tradycyjnie patriarchalnych struktur rodzinnych i wspólnotowych oraz jest punktem wyjścia zrzucania gorsetu subordynacji kulturowej. Z kolei Katarzyna Zajda (2015) zwróciła uwagę, że w nowo tworzonych wiejskich partnerstwach lokalnych (na przykład w Lokalnych Grupach Działania) kobiety wiejskie cechowały się wyższym poziomem partycypacji politycznej i miały większe szanse na włączenie się w proces sprawowania władzy na poziomie lokalnym.

Po piąte, w ostatnich latach badacze społeczni skupiają się również nad fenomenem aktywności społecznej w obrębie wiejskich obszarów funkcjonalnych dużych miast, gdzie między innymi interesuje ich niebywały wzrost zaangażowania w sprawy wspólnotowe tak zwanych nowych mieszkańców wsi. Jedną z przyjętych procedur analitycznych jest perspektywa gentryfikacji

suburbiiów przez miejską klasę średnią, która wnosi nową jakość między innymi do wiejskiego trzeciego sektora (Zwęglińska 2019). Organizacje społeczne na wsi częścię reprezentują model leaderski, oparty na pozycji i charyzmie jednostki często wywodzącej się z środowisk od pokoleń angażujących się w działania lokalne. Skutkiem dominacji tego modelu jest problem z wyłanianiem następców liderów - wynik tłumienia inicjatywy oddolnej. Nie dziwi więc, że 48 procent wiejskich organizacji pozarządowych ma kłopot z kontynuacją działania, gdy lider odchodzi z organizacji czy umiera.

Okres pandemii wystawił wiele organizacji pozarządowych na ciężką próbę w wymiarze ich zdolności nie tylko do realizacji zadań statutowych i wynikających z nich usług, ale przede wszystkim przetrwania. Sytuacja wymuszająca nieregularnie ogłaszane stany izolacji skutkowałą ograniczoną możliwością pozyskiwania środków z organizowanych zbiórek finansowych (także ze składek członkowskich), niepewnością w zakresie pozyskiwania środków publicznych na realizację zaplanowanych działań, jak i obawą przed rozliczeniem się z dotacji. Jednym z najważniejszych problemów było jednak gwałtowne zmniejszenie się aktywności wolontariuszy lub ich całkowite odejście, a co trzecia organizacja pozarządowa już w pierwszych miesiącach pandemii zawiesiła swoją działalność (Charycka, Gumkowska 2020). Mimo to podmioty trzeciego sektora wykazały się w trakcie pandemii ogromnym zaangażowaniem w niesieniu pomocy, choć z badań wynika, że pomoc ta była mniejsza w porównaniu z pomocą, jaką ofiarowały rodzina, rząd, sąsiedzi i samorząd lokalny (Kalinowski, Wyduba 2020).

Z drugiej strony stan ten przyczynił się do przyspieszenia procesu transformacji cyfrowej, wymuszając przeniesienie ciężaru aktywności do sieci. Nie było to jednak proste przedsięwzięcie, co wynika nie tylko z ograniczonych w wielu wypadkach kompetencji cyfrowych członków organizacji czy braku zasobów technologicznych, ale przede wszystkim z całkowitej zmiany jakości świadczenia wielu usług, w tym opiekuńczych, szczególnie tam, gdzie beneficjentami trzeciego sektora były osoby także borykające się z takimi samymi deficytami. Nie był to problem obserwowany tylko w Polsce, wystąpił bowiem również w innych krajach europejskich dotkniętych pandemią (Jones 2021; Corvo *et al.* 2022). Pozytywnym zjawiskiem jest zaś zwiększenie kompetencji wolontariuszy, co ma niebagatelne znaczenie w perspektywie podobnych problemów w przyszłości, czego nie można wykluczyć ani bagatelizować. Dlatego z badań Stowarzyszenia Klon/Jawor wyłania się obraz dostrzegania pozytywnych konsekwencji pandemii dla organizacji pozarządowych, mierzonej nowymi działaniami i podejmowaną współpracą z innymi podmiotami (Charycka, Gumkowska 2021b). Nie zmienia to faktu, że nadal wyzwaniem jest większa integracja między organizacjami sektora publicznego a trzecim sektorem w sytuacjach kryzysowych, takich jak pandemia.

Krótką charakterystyka badania i próby

W związku z obowiązującymi w trakcie realizacji projektu obostrzeniami sanitarnymi związanymi z pandemią musieliśmy podjąć wiele ważnych decyzji dotyczących realizacji badania, modyfikujących wstępne plany i założoną metodologię. Stosunkowo obszerny kwestionariusz ankiety (zawierający także wiele pytań o charakterze otwartym) i wywiady foku-sowe zdecydowaliśmy się przeprowadzić telefonicznie oraz w formie spotkań *online*. W niniejszym opracowaniu prezentujemy wybrane kwestie z ankietowej części badania, uwzględniające zarówno dane statystyczne, jak i odpowiedzi o charakterze swobodnym.

W trakcie badania ilościowego przeprowadziliśmy rozmowy z trzy-stu trzydziestoma trzema respondentami - osobami, które reprezentowały wylosowane organizacje pozarządowe. Pełniły one funkcje liderów tych podmiotów (prezysi, dyrektorzy, przewodniczący lub członkowie zarządu). Na podstawie operatu losowania, którym była baza adresowa wiejskich i małomiasteczkowych organizacji pozarządowych, przygotowana i przekazana przez Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich (lista zawierała 1120 jednostek), dokonaliśmy doboru reprezentatywnego. Badani liderzy reprezentowali zrzeszenia z terenu całej Polski, w większości były to stowarzyszenia i koła gospodyń wiejskich - wyróżnione tu jako osobna kategoria analityczna (tabela 1).

Tabela 1. Forma organizacyjna badanych podmiotów (w procentach)

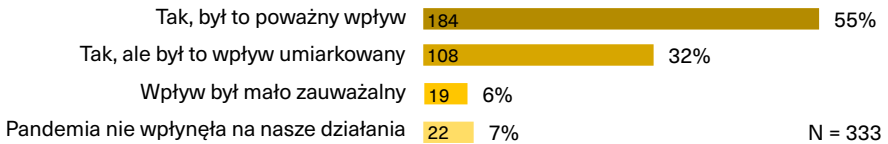
Forma organizacyjna	
stowarzyszenie	57
koło gospodyń wiejskich	25
fundacja	12
Lokalna Grupa Działania	4
związek organizacji/sieci	1
grupa nieformalna	1
Łącznie (N = 333)	100

Analiza wyników badania

Przeprowadzone badanie miało wykazać, czy i w jaki sposób pandemia wpłynęła na działania wiejskiego trzeciego sektora. Z wypowiedzi liderów organizacji pozarządowych wynika, że ogólnie wpływ pandemii na funkcjonowanie reprezentowanych przez nich organizacji był zdecydowanie zauważalny - poważny i umiarkowany wskazało 87 procent badanych (wykres 1).

Wykres 1. Opinie na temat wpływu pandemii na działania badanych organizacji pozarządowych

Czy trwająca pandemia COVID-19 wpłynęła na działalność Państwa organizacji?

Nieco częściej silniejszy wpływ (poważny i umiarkowany) wskazywały koła gospodyń wiejskich (96 procent) i Lokalne Grupy Działania (91 procent) niż fundacje (88 procent) czy stowarzyszenia (83 procent). Można również zauważyć, że najmniej odczuwalny był on w wypadku organizacji działających w skali województwa - odpowiedzi „mało zauważalny” i „bez wpływu” (tabela 2).

Tabela 2. Opinia na temat wpływu pandemii na działania organizacji pozarządowych a typowa skala działań badanych podmiotów (w procentach)

Czy trwająca pandemia COVID-19 wpłynęła na działalność państwa organizacji?	Wieś	Gmina	Powiat	Woje-wództwo	Kraj	Ogółem
Tak, był to poważny wpływ	61,4	47,1	52,7	46,3	70,8	55,3
Tak, ale był to wpływ umiarkowany	31,3	40,2	35,1	31,7	16,7	32,4
Wpływ był mało zauważalny	1,2	8,0	5,4	12,2	4,2	5,7
Pandemia nie wpłynęła na nasze działania	6,0	4,6	6,8	9,8	8,3	6,6

Pewnym zaskoczeniem przy analizie odpowiedzi były dość niskie odsetki wskazań negatywnych odczuć skutków pandemii, niemniej zgłaszano różne problemy. W ankiecie liderzy organizacji pozarządowych mieli możliwość zaznaczenia skali negatywnego wpływu pandemii zarówno wybranych przez badaczy konkretnych kwestii, jak i wymienionych samodzielnie w części otwartej. Ocena, jaką respondenci mogli wystawić, mieściła się na skali od 1 (pandemia nie miała znaczenia) do 5 (pandemia miała bardzo poważne znaczenie). Odnosząc się do tych wskazań, wykonaliśmy analizę czynnikową² i zidentyfikowaliśmy trzy podstawowe kwestie dotyczące negatywnych skutków pandemii, które można określić jako:

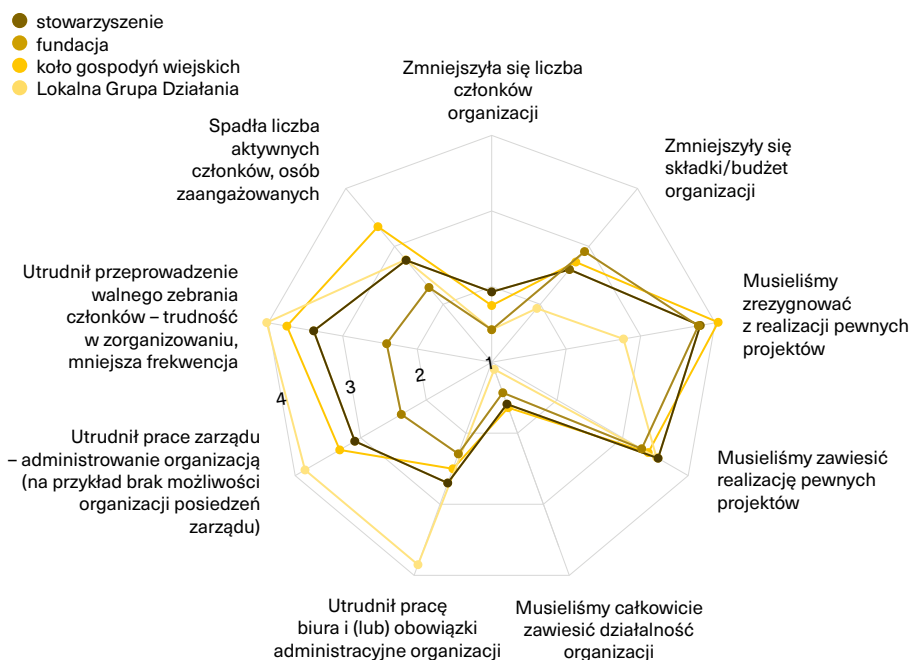
² Analiza dla KMO = 0,65, test sferyczności Bartletta $p < 0,001$, zastosowano rotację Varimax. Liczba czynników wyznaczona z uwzględnieniem metody Kaisera oraz wykresu osypiska.

- organizacyjno-administracyjne (związane na przykład z problemami logistycznymi, jak trudności w organizacji pracy biura czy zarządu, niższa frekwencja na spotkaniach lub walnych zebraniach członków),
- prowadzące do osłabienia kondycji organizacji (spadek liczby członków, mniejsza aktywność członków zaangażowanych, zmniejszenie budżetu organizacji),
- projektowe (związane z koniecznością zawieszenia czy nawet rezygnacji z realizacji projektów).

Warto dodać, że kwestie te były sygnalizowane jako najbardziej odczuwalne negatywne skutki pandemii, ale - o czy wspominaliśmy powyżej - ich negatywne oddziaływanie zostało ocenione w skali od 1 do 5 średnio na 3,5.

Wspomniane problemy były wskazywane przez wszystkie rodzaje badanych organizacji i uwzględniane w różnych kategoriach tak zwanej typowej skali działania podmiotów trzeciego sektora, chociaż - co należy zaznaczyć - w różnym stopniu. Porównując średnie ocen, można zauważyć, że kwestie organizacyjno-administracyjne były najbardziej dokuczliwe dla Lokalnych Grup Działania, najmniej zaś dla fundacji. Z kolei to właśnie Lokalne Grupy Działania w najmniejszym stopniu odczuły konieczność rezygnacji z realizacji niektórych projektów (wykres 2)³.

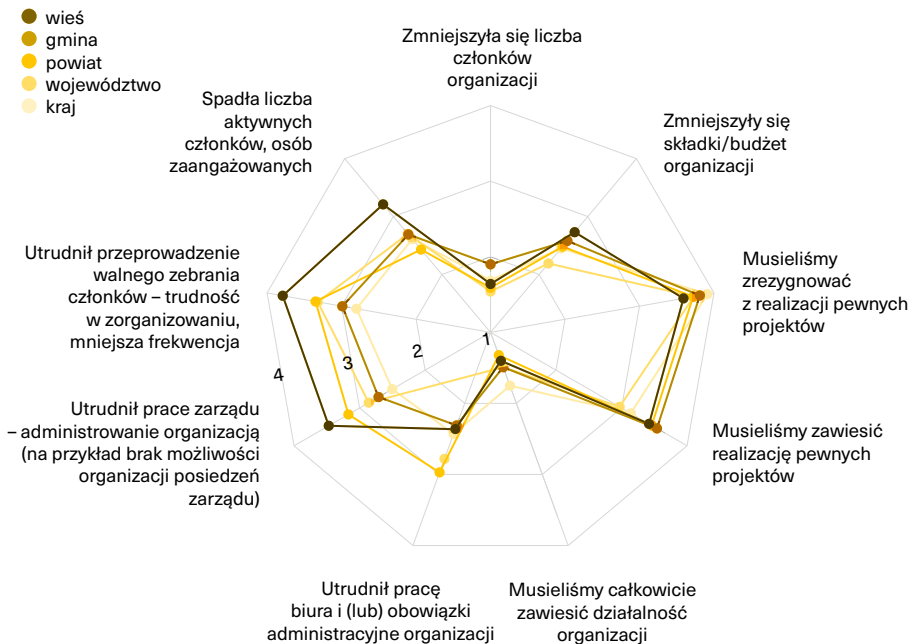
Wykres 2. Średnie oceny negatywnych skutków pandemii dla działalności badanych organizacji a ich forma prawna

³ Wykres prezentuje średnie liczone w skali od 1 do 5 (gdzie 1 oznacza „pandemia nie miała znaczenia”, a 5 - „pandemia miała bardzo poważne znaczenie”).

W opinii badanych pandemia COVID-19 miała poważny wpływ na wiele typowych pól działania organizacji społecznych, a opinie na ten temat są zbieżne dla wszystkich rodzajów organizacji, niezależnie od skali ich działania (sołectwo, gmina, powiat, region, kraj). Zarówno podmioty, które działają w skali jednej wsi, jak i funkcjonujące na poziomie ponadgminnym, regionalnym czy nawet krajowym, podobnie odczuły negatywne skutki pandemii: utrudnione lub niemożliwe realizowanie projektów czy wykonywanie obowiązków administracyjnych (na przykład organizacja walnych zebrań członków). Najpoważniejsze różnice wystąpiły jedynie w wypadku spadku liczby osób zaangażowanych w działania organizacji – problem ten zdecydowanie częściej dotyczył te badane podmioty, których skala działania nie wykracza poza jedną wieś.

Wykres 3. Średnie oceny negatywnego wpływu pandemii na działalność badanych organizacji pozarządowych a typowa skala działania

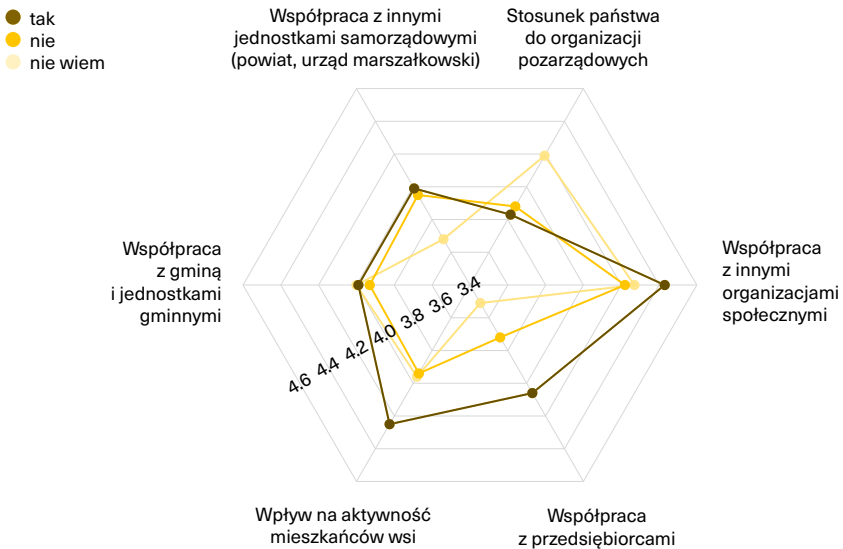
Badani liderzy organizacji pozarządowych dwadzieścia dwa razy skorzystali z możliwości samodzielnego wpisania i ocenienia na skali negatywnych skutków pandemii. W kilku wypadkach powielały one zaproponowane przez badaczy kwestie (na przykład odpowiedzi „utrudnienia przy organizacji comiesięcznych spotkań” czy „rozpad drużyny”). Podkreślano konieczność modyfikacji projektów czy pojawiające się komplikacje w przygotowywaniu wniosków i rozliczaniu projektów, w ostateczności także zwrot pieniędzy:

„skomplikowana procedura dostarczania dokumentów, przeprowadzania naboru wniosków”, „utrudniono tryb realizacji działań, duża ilość formalnych poprawek w projektach/działaniach”, „musieliśmy zwracać środki za niezrealizowany projekt, później baliśmy się, że sytuacja się powtórzy więc wniosków nie składaliśmy”.

Jak już wspomniano, wpływ pandemii na funkcjonowanie trzeciego sektora był czasami zaskakująco pozytywny. Pozytywnych skutków pandemii nie określilibyśmy jednak jako silnych. Poprosiliśmy badanych, aby - wykorzystując kafeterię odpowiedzi: „tak”, „nie”, „nie mam zdania” - odnieśli się do wymienionych przez nas kwestii. Respondenci deklarowali, że pandemia przede wszystkim pozwoliła ich organizacjom „pokazać, że jesteśmy potrzebni” (47 procent odpowiedzi twierdzących), wypełnić lukę, która pojawiła się w czasie epidemii, na przykład „szyliśmy maseczki, pomagaliśmy szpitalowi, uruchomiliśmy wolontariat na rzecz osób chorych, w kwarantannie, niesamodzielnym” (44 procent odpowiedzi twierdzących), ośmieliła do podejmowania swego ryzyka działań w obszarach dotychczas nieeksplorowanych - „zaczęliśmy działać na innych polach, na których dotychczas nie działaliśmy” (40 procent odpowiedzi twierdzących). Działania na nowych polach podejmowano niezależnie od wskazywanego typowego obszaru działalności (na poziomie zarówno wsi, gminy czy powiatu, jak i województwa czy kraju). Nowe formy działań pojawiały się również niezależnie od formy organizacji (choćby Lokalne Grupy Działania nieco rzadziej niż pozostałe badane rodzaje organizacji inicjowały tego rodzaju nowatorskie dla nich działania, co wynika zapewne z tego, że Lokalne Grupy Działania ogólnie podejmowały już bardzo szeroki i zróżnicowany zakres inicjatyw także przed pandemią).

Chociaż pandemia pokazała, jak bardzo potrzebne są oddolne lokalne inicjatywy (zarówno umocniła w tym przekonaniu osoby zaangażowane w działalność trzeciego sektora, jak i zademonstrowała to osobom korzystającym z tych działań), to nie spowodowała napływu nowych członków do badanych organizacji. Tylko 6 procent podmiotów zadeklarowało, że pandemia umożliwiła „zyskanie nowych członków”, a 10 procent - że „przybyło osób, które się zaktywizowały”. Warto również zauważyć, że badani liderzy nie do końca czuli się docenieni w staraniach podejmowanych w związku z pandemią - połowa respondentów zaznaczyła, że nie „zyskali uznania mieszkańców, władz lub mediów”. Jak wynika z danych zamieszczonych na wykresie 4, organizacje, które potwierdziły, że zyskały uznanie w związku z działaniami podejmowanymi w czasie pandemii, ogólnie nieco lepiej oceniały swoją współpracę na różnych poziomach (im wyższa średnia, tym lepsza ocena współpracy z daną instytucją: od 1 - „bardzo negatywna” do 5 - „bardzo pozytywna”).

Wykres 4. Średnie oceny wybranych aspektów funkcjonowania badanych organizacji pozarządowych a opinia na temat zyskania uznania dzięki działaniom podjętym w czasie pandemii

Można zauważyć, biorąc pod uwagę także wypowiedzi z pytań otwartych oraz przeprowadzonych wywiadów fokusowych, że „klimat działań” nie jest określany jako sprzyjający podmiotom trzeciego sektora - pod względem zarówno pozyskiwania nowych członków czy aktywnego włączania się w pracę osób już związanych z organizacją, jak i działań na poziomie państwa (regulacyjnych i prawnych, związanych z pozyskiwaniem funduszy czy tworzących dobrą atmosferę dla funkcjonowania trzeciego sektora): „Organizacje są postrzegane jako roszczeniowe. Nie jako partner. Pomoc finansowa dla organizacji jest traktowana, jakbyśmy »zebrali« o te pieniądze, a nie na zasadzie, że też mamy prawo o fundusze z małych grantów i w ogóle z funduszy alkoholowych. Pieniądze są dzielone poza nami. Postrzega się nas jako przeszkadzających przy podziale pieniędzy”, „Polityka zabija wszystko, strach przed ekipą rządzącą - boimy się powiedzieć »nie« (pracuję w urzędzie gminy). Podcinają skrzydła, utrudniają rozwój jakkolwiek. Ludzie boją się przed utratą pracy, bo Prawo i Sprawiedliwość. Ludzie są zamknięci bo się boją, stracili wiarę że współpraca może cokolwiek przynieść”, „Samorząd traktuje organizacje pozarządowe jak przedsiębiorstwo, które wszystko ma. Nigdy nie zaproszono nas do żadnego współdziałania. Jak ktoś występuje z inicjatywą, to my. Samorząd - szczególnie gmina, która ma najmniej powodów, żeby się tak zachowywać - traktuje organizacje, jakby to byli klienci, nie partnerzy. Nawet ja nie zdążyłam zareagować w porę - zobowiązali organizację do zamieszczania formuły »zadanie publiczne

zrealizowane dzięki dofinansowaniu gminy». A my nie realizujemy dzięki gminie, my realizujemy zamiast gminy. Dzięki organizacji. A na przykład powiat i województwo - działanie »współfinansowane przez«, wskazują na współpracę. Te trzy szczeble samorządu - ogłaszając nabory, nie dają pieniędzy na rozwój organizacji - samorząd drenuje organizacje. I powiat, i gmina wymaga wykazania wkładu własnego. I obcinają dofinansowania», „Urzednicy bywają mało kompetentni lub niechętni aktywności społecznej”.

Wpływ pandemii na funkcjonowanie organizacji działających na polskiej wsi był zdecydowanie zauważalny - za poważny i umiarkowany uznało go aż 87 procent badanych. W największym stopniu zmiany wynikające z uwarunkowań pandemicznych dotknęły tradycyjne organizacje wiejskie, szczególnie koła gospodyń. Trzeba jednak wyraźnie zauważyć, że wpływ ten nie był nie tylko negatywny.

Wśród szkód, które pandemia COVID-19 wyrządziła polskiemu wiejskiemu trzeciemu sektorowi, należy w pierwszej kolejności wymienić zdławienie aktywności zrzeszeń, co z kolei przełożyło się między innymi na porzucenie realizacji wielu projektów, a także wycofanie się z działalności dotychczas aktywnych członków. Kolejnym negatywnym skutkiem był odpływ wolontariuszy, głównie na fali ogólnej obawy o ryzyko związane z kontaktami społecznymi. Pojawiły się również kłopoty natury administracyjnej (problemy ze zorganizowaniem walnego zebrania członków, utrudnione kontakty z zarządem i komisją rewizyjną) i budżetowej (zmniejszenie przychodów organizacji, rezygnacja z dofinansowania w obliczu ryzyka braku beneficjentów).

Zaskakuje stosunkowo wysoki odsetek badanych organizacji, które zadeklarowały, że pandemia COVID-19 miała pozytywny wpływ na ich działalność oraz ogólnie na nie same. Prawie połowa (47 procent) wiejskich organizacji pozarządowych w tym trudnym czasie pokazała swoją społeczną siłę - podmioty te często pierwsze, jeszcze przed instytucjami gminnymi, przystępowały do organizowania i niesienia wsparcia w środowisku lokalnym, były skuteczne w mobilizowaniu ukrytych zasobów wspólnot wiejskich, a także stosunkowo elastyczne w przekierowywaniu kierunków działań (na przykład strażacy ochotnicy roznosili mieszkańcom maseczki szyte przez koła gospodyń wiejskich, kluby sportowe organizowały dostawy zakupów dla osób starszych i chorych). W rezultacie nie dziwi często pojawiające się wśród liderów badanych organizacji pozarządowych podsumowanie pandemii jako czasu, w którym „poczuli się potrzebni”. Pozytywną funkcją aktywności badanych podmiotów w trudnych czasach pandemii było również (często pierwsze w ich historii) wyjście poza tradycyjne, często

wąskie (ograniczone do jednej wsi) środowisko działania w poszukiwaniu partnerów do wspólnej realizacji nowych zadań.

BIBLIOGRAFIA

- Arczewska, Magdalena, Charycka, Beata, Gumkowska, Marta. 2020. *Oblicza lokalności. Organizacje pozarządowe na wsi*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Chalasiński, Józef. 1938. *Młode pokolenie chłopów. Procesy i zagadnienia kształtowania się warstwy chłopskiej w Polsce*. Warszawa: Państwowy Instytut Kultury Wsi.
- Chapman, Tony. 2020. *Third Sector Trends - COVID-19 Impact Survey*, <https://www.communityfoundation.org.uk/wordpress/wp-content/uploads/2020/08/Third-Sector-Trends-Covid-19-Impact-Survey-August-2020.pdf> [dostęp: 7 lipca 2022 roku].
- Charycka, Beata, Gumkowska, Marta. 2020. *Pod lupą: sektor w koronie. Raport „Organizacje pozarządowe wobec pandemii” Stowarzyszenia Klon/Jawor*, ngo.pl, <https://publicystyka.ngo.pl/pod-lupa-sektor-w-koronie-raport-organizacje-pozarządowe-wobec-pandemii-stowarzyszenia-klon-jawor> [dostęp: 7 lipca 2022 roku].
- Charycka, Beata, Gumkowska, Marta. 2021a., *Oblicza lokalności. Organizacje pozarządowe na wsi*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Charycka, Beata, Gumkowska, Marta. 2021b. *Rok w pandemii. Raport z badań organizacji pozarządowych*, Warszawa: Stowarzyszenia Klon/Jawor.
- Charycka, Beata, Gumkowska, Marta, Bednarek, Julia. 2022. *Kondycja organizacji pozarządowych 2021 - najważniejsze fakty*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Corvo, Luigi, Pastore, Lavinia, Mastrodascio, Marco, Tricarico, Luca. 2022. The Impact of COVID-19 on Public/Third-Sector Collaboration in the Italian Context. *Sustainability*, 14, 4.
- Goszczyński, Wojciech, Kamiński, Ryszard, Kniec, Wojciech. 2013. *Dylemat linoskoczka, czyli o profesjonalizacji, autentyczności i perspektywach rozwoju organizacji pozarządowych na wsi i w małych miastach*. Warszawa: Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich.
- GUS. 2010. *Wstępna informacja nt. wyników badania stowarzyszeń, fundacji i organizacji społecznych (SOF-1) zrealizowanego w 2009 r.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS. 2014. *Spółeczny potencjał parafii. Notatka informacyjna z dnia 27 listopada 2014 r.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS. 2019. *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2018 r. - wyniki wstępne z dnia 23 grudnia 2019 r.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS. 2020. *Organizacje non profit w czasie epidemii COVID-19. Informacja sygnałna z dnia 29 grudnia 2020 r.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS. 2021. *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. - wyniki wstępne. Informacja sygnałna z 21 grudnia 2021 r.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Helak, Monika, Żakowiecki, Piotr. 2022. *Usługi publiczne w kryzysie. Pandemia w ochronie zdrowia*. Warszawa: Fundacja Przyjazny Kraj.
- Jones, Carys. 2021. The impact of the COVID-19 pandemic on the third sector and carers in the UK. *International Journal of Care and Caring*, 5, 3: 529-534.
- Kalinowski, Sławomir, Wyduba, Weronika. 2020. *Moja sytuacja w okresie koronawirusa. Raport końcowy z badań*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk.
- Karwacki, Arkadiusz. 2022. *Pragnąc powrotu na „cmentarzysko marzeń”? Codziennosc Polaków w czasie pandemii w świetle pamiętników* [referat na XVI Zjeździe Polskiego Towarzystwa Socjologicznego].
- Klon/Jawor. 2021. *Rok w pandemii. Raport z badań organizacji pozarządowych 2020/2021*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.

- Kwiecińska-Zdrenka, Monika. 2010. *Prawa podstawowe kobiet wiejskich w Polsce: odcienie marginalizacji*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Marcysiak, Tomasz. 2021. Ochotnicza Straż Pożarna w Polsce - czynniki determinujące wymianę pokoleń. *Kwartalnik Wieś i Rolnictwo*, 2: 107-129.
- Posłuszny, Łukasz, Kubicki, Paweł, Olcoń-Kubicka, Marta, Felczak, Joanna. 2020. Społeczny obraz życia codziennego na wsi w pamiętnikach z czasu koronawirusa. *Wieś i Rolnictwo*, 3: 185-203.
- Sadłoń, Wojciech, 2019. *Ciągłość i zmiana wiejskich parafii katolickich*, [w:] Maria Halamska, Monika Stany, Jerzy Wilkin (red.), *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*, t. 1. Warszawa: Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zajda, Katarzyna. 2015. Partycypacja polityczna kobiet wiejskich. *Wieś i Rolnictwo*, 1-2: 81-95.
- Zwęglińska, Dominika. 2019. Gentryfikacja wsi i jej zasięg. *Wieś i Rolnictwo*, 2: 57-87.

Niniejszy tekst jest dostępny na licencji Creative Commons - Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowa. Pełna treść licencji jest dostępna na stronie internetowej: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode.pl>.